

УДК 332.142.4

Журба І.О. к.е.н., доцент кафедри економічної теорії і банківської справи, Черкаський державний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

У стаття розкрито особливості формування кластерної стратегії розвитку регіонів та країни в цілому. На основі організації кластерів, зарубіжного досвіду формування кластерної політики, а також наукового підходу до процесу розробки і впровадження політики, передбачаються наступні теоретико-методологічні основи розробки та впровадження регіональної кластерної стратегії Черкаської області. Визначено, що основним етапом формування кластерної політики є розробка кластерної стратегії, яка у відповідності з принципами багаторівневості формування, повинна розроблятися на рівні держави (національна), на місцевому рівні (регіональна) та на рівні суб'єктів кластерів (макрорівень). Виявлено, що виходячи з окресленого системного підходу, кумулятивного характеру процесів кластеризації, а також ролі кластерів у підвищення конкурентоспроможності економічних систем, регіональна кластерна стратегія повинна бути складовою частиною стратегії соціально-економічного розвитку Черкаського регіону. Особливу увагу приділено розробці оптимальної стратегії для реальних кластерів. На основі вищевказаних етапів запропоновано логіко-структурну матрицю кластерного проекту, яка включає наступні розділи: загальна мета; мета проекту/програми; результати; заходи; ресурси і витрати; індикатори; наміри. Вона є інструментом управління в кожній з фаз проектного циклу.

Ключові слова: кластер, кластерна стратегія, регіональна політика, кластерна політика, кластерна програма, регіони.

Табл. 1, рис. 1, літ. 11.

Журба И.А.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛАСТЕРНОЙ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ЧЕРКАССКОГО РЕГИОНА

В статье раскрыты особенности формирования кластерной стратегии развития регионов и страны в целом. На основе организации кластеров, зарубежного опыта формирования кластерной политики, а также научного подхода к процессу разработки и внедрения политики, предусматриваются определённые теоретико-методологические основы разработки и внедрения региональной кластерной стратегии Черкасской области. Определено, что основным этапом формирования кластерной политики является разработка кластерной стратегии, в соответствии с принципами многоуровневости формирования, должна разрабатываться на уровне государства (национальная), на местном уровне (региональная) и на уровне субъектов кластеров (макроуровень). Выведено, что исходя из очерченного системного подхода, кумулятивный характер процессов кластеризации, а также роль кластеров в повышении конкурентоспособности экономических систем, региональная кластерная стратегия должна быть составной частью стратегии социально-экономического развития Черкасского региона. Особое внимание уделено разработке оптимальных стратегий для реальных кластеров. На основе вышеуказанных этапов предложено логико-структурную матрицу кластерного проекта, которая включает следующие разделы: общая цель; цель проекта / программы; результаты; мероприятия; ресурсы и расходы; индикаторы; намерения. Она является инструментом управления в каждой из фаз проектного цикла.

Ключевые слова: кластер, кластерная стратегия, региональная политика, кластерная политика, кластерная программа, регионы.

Zhurba IA

STRATEGY FORMATION OF CLUSTERS OF CHERKASY REGION

In article features of formation of the cluster strategy development of the regions and the country as a whole. Based on clustering, foreign experience of formation of cluster policy, as well as the scientific approach to development and implementation of policies, providing for the theoretical and methodological basis for the development and implementation of a regional cluster strategy Cherkasy region. Determined that the main stages of cluster policy is to develop a cluster strategy, in accordance with the principles of multilevel formation should be developed at the state level (national), local (regional) and at the level of clusters (macro level). It was revealed that on the basis of a systematic approach outlined, the cumulative nature of the clustering process, and the role of clusters in enhancing the competitiveness of economic systems, regional cluster strategy should be an integral part of the strategy of socio-economic development of the Cherkasy region. Particular attention is paid to the development of optimal strategies for real clusters. Based on the above steps suggested logical-structural matrix of the cluster project, which includes the following sections: general purpose; objective of the project /

program; the results; activities; resources and expenditures; indicators; intentions. It is a management tool in each of the phases of the project cycle.

Keywords: cluster, cluster strategy, regional policy, cluster policy, cluster application areas.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, посилення конкуренції, економічна криза в країні, розвиток інформаційної комп'ютерних технологій, зростання взаємозв'язків між ринками капіталу та технологій, посилення соціальної орієнтації останніх, масштабний характер створення і використання знань, технологій, продуктів, послуг, обумовили виникнення кластерів як інституціональної основи інноваційного розвитку регіонів та країни в цілому. Проблема формування кластерів з метою інноваційного розвитку і підвищення конкурентоспроможності економічних систем є досить актуальною для сьогодення. В основі кластерного підходу знаходиться визначення «кластер», що за формою має вигляд мережевої організації з компаніями географічними сусідами (постачальники, виробники, покупці) та пов'язаних з ними організацій (зклади освіти, органи регіонального та державного самоврядування, інфраструктурні компанії), що діють в певній сфері та взаємодіють одна з одною [1,6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та практичні питання щодо кластерної стратегії розвитку регіональну, в тому числі питання поширення кластерів в системі формування національної конкурентоспроможності висвітлюються у працях таких українських вчених В.Дорофійенка, Р.Манна [3], О. Фінагіної [3], В. Мамонової, В. Захарченко, П. Ільчука [2], І. Хоменко, І.Лисенко та інших. Але діапазон окресленої проблеми та лише зародження цього процесу в Україні підтверджують нагальну потребу відповідних наукових досліджень.

Виділення невідомої проблеми. Таким чином викликані глобалізацією та недосконалістю інноваційних систем проблеми інноваційного розвитку України, роль кластерів в соціально-економічному розвитку країн і регіонів, позитивний досвід використання кластерної концепції в зарубіжних країнах і недостатня розробленість методології та методики кластерного підходу в інноваційному розвитку економік зумовила актуальність дослідження.

Мета. Метою дослідження – розробити теоретико-методологічні основи формування регіональної кластерної стратегії для забезпечення стійкого інноваційного розвитку Черкаського регіону.

Результати дослідження. Проведений аналіз зарубіжного досвіду формування кластерної стратегії дозволив зробити наступні висновки:

1) в кожній країні існують національні особливості розвитку кластерної політики (кластерні стратегії відрізняються в кожній країні залежно від національних традицій, культур, особливостей процесів формування політики, концепцій розвитку кластерів);

2) різноманітність стратегій кластерних ініціатив обумовлюються національними особливостями розвитку економік та затверджені кластерної концепції;

3) кластерні політики держав різняться в залежності від того, наскільки значним є втручання уряду в укладання, формування та розвиток кластерів;

4) не існує загально прийнятої та ґрунтовно розробленої методики стратегії кластерної політики.

На основі організації кластерів, зарубіжного досвіду формування кластерної політики, а також наукового підходу до процесу розробки і впровадження політики, передбачаються наступні теоретико-методологічні основи розробки та впровадження регіональної кластерної стратегії Черкаської області.

Суб'єктами кластерної політики є органи управління міжнародного, національного та регіонального рівнів. До міжнародних відносяться – OECD [9], Європейський союз, ЮНІДО, Європейський банк реконструкції та розвитку, що фінансують донорські проекти [10]. ґрунтуючись на міжнародному досвіді, з врахуванням специфіки розвитку державних стратегій об'єктами національної кластерної політики можуть виступати

- міністерства;
- національні комісії;
- Агентства;
- Спеціальний державний орган з підтримки кластерів.

До суб'єктів кластерної політики черкаського регіону можна віднести

- Департамент економіки Черкаської ОДА
- Спеціальні державні органи з підтримки кластерів (комісії з кластероутворення при обласних управліннях економіки);
- Колегіальні органи управління кластерним процесом у вигляді некомерційних організацій.

Значна роль в кластеризації закордонних економік належить некомерційним організаціям – промисловим асоціаціям. Вони виступають ініціаторами створення кластерів в регіоні, надають допомогу в розробці регіональної стратегії конкурентоспроможності шляхом надання інформації про рівень конкуренції, вимогами покупців, нових ринкових можливостей та ін.. Асоціації сприяють підвищенню конкурентоспроможності кластерів за рахунок укладання зв'язків між суб'єктами кластеру,

а також взаємодії з місцевими органами самоврядування та урядом країни з питань вдосконалення законодавства[11].

Бізнесовариства у вигляді некомерційних організації стають суб'єктами права для ініціювання законодавчих форм з підтримки кластерів, для взаємодії з закордонними інвесторами з залучення фінансових ресурсів з закордону в розвиток кластерів; укладання і розширення торгівельно-економічних зв'язків з закордонними асоціаціями з метою налагодження співпраці. В умовах глобалізації і регіоналізації, наближення кордонів Європейського Союзу до України, розвитку міжнародного співробітництва в рамках Європейського співтовариства організація інтернаціональних кластерів має суттєве значення, для економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності Черкаського регіону.

Основним етапом формування кластерної політики є розробка кластерної стратегії, яка у відповідності з принципами багаторівневості формування, повинна розроблятися на рівні держави (національна), на місцевому рівні (регіональна) та на рівні суб'єктів кластерів (макрорівень). Виходячи з окресленого системного підходу, кумулятивного характеру процесів кластеризації, а також ролі кластерів у підвищення конкурентоспроможності економічних систем, регіональна кластерна стратегія повинна бути складовою частиною стратегії соціально-економічного розвитку Черкаського регіону.

На основі результатів дослідження кластерів генеруються стратегічні альтернативи. Оптимальний склад стратегічних альтернатив визначається в першу чергу в залежності від стадії життєвого циклу кластеру: зародження кластеру, кластери в стадії розвитку, кластери в стадії занепаду (див. Табл 1).

Таблиця 1.

Стратегічні альтернативи розвитку кластерів (розробка автора)

Етап життєвого циклу кластерів	Вид стратегічної альтернативи
Кластери в стадії зародження	Стратегія підтримки їх розвитку можуть виступати просування та популяризація кластерного підходу, забезпечення форуму для конструктивного діалогу між учасниками кластерів, залучення іноземних інвестицій до кластеру, економічне стимулювання мережевого співробітництва в науці, освіті, маркетингу, збуті.
Кластери в стадії розвитку	Підтримка підприємництва, розширення джерел фінансування, трансфер технологій в кластері, проведення спільних маркетингових досліджень і збуту на зовнішніх ринках, розвиток прикордонного співробітництва, проведення спільних розробок нової продукції для суб'єктів учасників кластеру
Кластери в стадії занепаду	Створення банку інвестиційних проектів в кластері, створення об'єктів фінансової інфраструктури в регіоні (товариства взаємного кредитування, кредитні каси, венчурні фонди), залучення іноземних інвестицій в кластер, вихід на зовнішні ринки збуту продукції кластеру.

По друге, стратегічні альтернативи будуть залежати від ступеня розвитку кластерних відносин. Наприклад, оптимальні стратегії для реальних кластерів будуть відрізнятися від стратегій потенціальних кластерів. Так, стратегічними ініціативами потенційних кластерів можуть бути наступні:

- Поширення та популяризація кластерів;
- Економічна освіта спеціалістів органів державного, регіонального управління та менеджерів підприємств;
- Організаційне об'єднання суб'єктів в некомерційну організацію;
- Розробка методів економічного стимулювання кластерів та ін..

Для реальних кластерів, що вже організаційно оформилися (створено некомерційну організацію) та налагоджені відносини співробітництва, стратегічними альтернативами можуть бути: створення спільної бізнес-структури для кластера, залучення іноземних інвестицій в кластер, здійснення програм спільного збуту на зовнішніх ринках, спільних наукових розробок.

Оптимальною стратегією для кластерів, які можна охарактеризувати як локалізовані, широкі, глибокі, з високою конкурентоспроможністю, в яких домінують малі та середні підприємства і переважають довгострокові партнерські відносини, може суттєво відрізнятися від стратегії розсіяних, вузьких, дрібних, мають низьку конкурентоспроможність.

По-третє, стратегічні альтернативи залежать від мети і пріоритетів у формуванні кластерних зв'язків і співробітництва. Програми кластерного розвитку можуть бути сконцентровані на наступних напрямках: розширення і поглиблення місцевого ринку; залучення іноземних інвесторів; сполучення цих

двох напрямків. З цього фактору формування кластерної стратегії можливі наступні стратегічні альтернативи:

- *Стратегія національного/регіонального кластеру*, метою якого є підвищення конкурентоспроможності країни/регіону, шляхом виявлення кластерів в країні/регіоні та розробка заходів з їх розвитку. Перевага цієї стратегії полягає в тому, що вона сприяє створенню особливих конкурентних переваг країни/регіону, які складно скопіювати

- *Стратегія інтернаціональних кластерів*, яка передбачає створення кластеру шляхом залучення іноземних інвесторів та зовнішніх постачальників. Перевага цієї стратегії полягає у швидкому розвитку регіональної економіки. Слабка - інтернаціональні кластери є предметом для копіювання і конкуренції. Крім того існує ризик, що іноземні інвестори з будь-яких причин можуть згорнути свої потужності і піти з ринку;

- *Змішана стратегія*, згідно якої об'єднуються стратегії інтернаціонального/регіонального кластерного розвитку і стратегії інтернаціонального кластеру. Змішана стратегія, будучи по своїй суті привабливою, може призвести до невизначеності і конкуренції серед стратегій, спрямованих на місцеві і іноземні підприємства.

Таким чином, оптимальний набір стратегічних альтернатив буде залежати від існуючих місцевих ресурсів і початкових можливостей власне кластеру, а також від кластерної політики, що проводиться. Вибір стратегічних кластерних альтернатив здійснюється за наступними критеріями: здатність до реалізації, досягнення мети, ресурсозабезпеченість, мінімальний ризик, період реалізації стратегії

На основі зазначених кластерних стратегій розробляється кластерна програма, яка включає: заходи, строки, витрати, джерела фінансування, відповідальність виконавців. Кластерна програма розробляється за пріоритетними напрямками, які виявлено в ході аналізу і складається із окремих проектів, таких як проект розвитку кластерних ініціатив, організації конкретного кластеру (машинобудівного, лісового, рекреаційного та ін.), проект створення кластерної інфраструктури транскордонного співробітництва кластерів технічного розвитку постачальників та ін.. Таким чином, програму можна сформувати як мультипроект.

Методика розробки регіональної кластерної програми. Розробка і затвердження концепції підвищення конкурентоспроможності економіки ставить перед органами державного і регіонального управління завдання розробки і реалізації кластерних програм в складі Стратегії розвитку Черкащини до 2020 рр[6]. Кластерні програми представляють собою мультипроект, що включає, наприклад, проект створення бізнес і кластерної інфраструктури і регіоні, проект організації певного кластеру, (наприклад будівельного, машинобудівного, переробного, туристичного, рекреаційного), тому найбільш доцільним методом планування є метод проектного управління і фінансування. Регіональні кластерні програми представляють собою інструмент реалізації державно-приватного партнерства. На основі інтеграції

ресурсів держави і бізнесу, узгодження обставин в рамках спільних проектів та розмежування відповідальності сторін, спільній меті, спільному управлінні.

Суттєвою відмінністю цього підходу є широке залучення в процес планування представників різних громадських ініціатив, бізнес-товариств, вчених і спеціалістів на всіх етапах, тобто він дозволяє реалізувати принципи державно-приватного партнерства, що підвищує об'єктивність економічну ефективність і досягненість програм. Це забезпечується за рахунок створення організаційної структури управління проектом, включаючи координаційну раду, тематичні групи для проведення аналізу, розробку заходів, планування витрат і контролюючий орган.

Державними замовниками регіональних кластерних програм можуть виступати облдержадміністрації, розробниками науково-дослідні інститути, консалтингові організації, ВУЗИ, центри підтримки підприємництва, бізнес-інкубатори, регіональні агенції з економічного розвитку, маркетингові центри. Організаційне і фінансове забезпечення здійснюється міжнародними донорськими організаціями. У випадку залучення міжнародних організацій до організації і фінансування кластерної програми, вона може набувати статусу державно-приватної-міжнародної програми. Адаптація методології управління проектами РМВОК (Project Management Body of Knowledge [7,8] стосовно проблеми що розглядається, дозволило розробити методіку формування регіональної кластерної програми, яка може включати наступні кластерні проекти: розвиток кластерних ініціатив, організація конкретного кластеру в регіоні, створення кластерної інфраструктури, розвиток транскордонного співробітництва кластерів, залучення іноземних інвесторів та організація інтернаціонального кластеру.

Методика включає наступні етапи і дії:

Таблиця 1.

Етапи методіки розробки кластерної стратегії

1 етап	аналіз передумов кластерів в регіоні	аналіз соціально-економічних показників і визначення пріоритетів регіональної політики; статистичний аналіз інноваційної активності в регіоні; SWOT- аналіз промисловості регіону; аналіз конкурентоспроможності підприємств; ідентифікація і структурування кластерів, аналіз мережевого співробітництва у виявлених кластерах, аналіз конкурентоспроможності кластерів.
2 етап	визначення ідеї проекту	організація кластеру в регіоні
3 етап	планування	аналіз проблеми, постановка мети, формулювання стратегій, розробка логіко-структурної матриці, а також графіка заходів та надходження ресурсів.
4 етап	фінансування	обґрунтування необхідних фінансових ресурсів (проводиться на базі логіко структурної матриці) та джерел фінансування
5 етап	впровадження	організація виконання програми, моніторинг програми.
6 етап	оцінка	аналіз виконання цільових показників, оцінка конкурентоспроможності кластерів; пропозиції з корегування.

Пропонується основними джерелами фінансування регіональних кластерних програм, що здійснюються в рамках державно-приватних підприємств:

- місцеві бюджети (внеском з боку держави може слугувати державна власність, фінансування, надання послуг, гарантії банків, податкові пільги та ін.);
- коштами підприємств і організацій кластеру (в якості внеску приватного сектору виступають фінанси, майно, менеджмент, професійний досвід, новаторські розробки);
- кошти міжнародних організацій.

Для розробки та виконання 5 етапу програми створити наступну організаційну структуру управління програмою.

Визначено: інструмент моніторингу (структурно-логічна матриця, що визначає логічний зв'язок заходів і забезпечує основу для розподілу обов'язків з управління і реалізації кожного заходу); напрямок моніторингу (доцільність і якість структури програми, ефективність, роль результатів в досягненні мети програми, можливість тиражування ідеї програми, стійкість програми) показники моніторингу, які визначені за методологією збалансованої системи показників (Balanced Scorecard (BSC))[11]. На основі цієї методології визначено наступні напрямки оцінки ефективності кластерного проекту і показники їх оцінки:

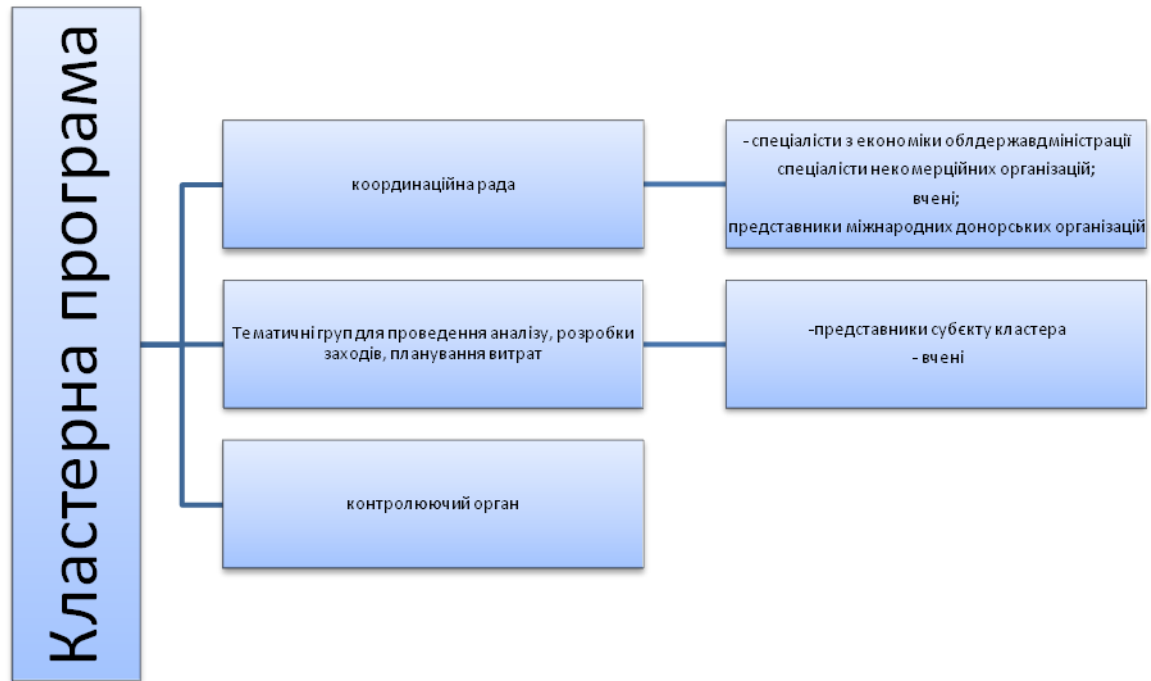

Рис 1. Організаційна структура управління кластерною програмою* (розробка автора)

- кошти (зростання чистого прибутку на підприємствах кластеру; середній рівень рентабельності сукупних активів; обсяг кредиторської заборгованості підприємств кластеру; кількість збиткових підприємств в кластері);
- внутрішні процеси (зростання обсягів виробництва продукції у кластері; зростання продуктивності праці в кластері; збільшення обсягу експорту в кластері; збільшення обсягу інвестицій в основний капітал; збільшення кількості підприємств-учасників кластеру);
- клієнти(питома вага кластеру в обсязі промислового виробництва регіону, зростання обсягів реалізації в кластері, рівень конкурентоспроможності ключових продуктів в кластерів, обсяг робіт, виконання науково-дослідницьких робіт для кластеру науковими установами та інститутами; кількість осіб, що пройшли підготовку та навчання/перенавчання для роботи на підприємствах учасниках кластеру);
- інновації, навчання/перенавчання персоналу (кількість осіб, що пройшли підготовку та підвищення кваліфікації в рамках кластерних програм; кількість інноваційно-активних підприємств в кластері; обсяг інноваційної продукції в кластері; частка інноваційної продукції на ключових підприємствах кластеру; кількість інноваційних структур, що складають кластер)

Висновки і пропозиції. На основі вищевказаних етапів запропоновано логіко-структурну матрицю кластерного проекту, яка включає наступні розділи: загальна мета; мета проекту/програми; результати; заходи; ресурси і витрати; індикатори; наміри. Вона є інструментом управління в кожній з фаз проектного циклу.

На відміну від існуючих методик планування, метод проектного управління і фінансування має ряд переваг: підвищує наукову обґрунтованість кластерної стратегії і комплексне вирішення проблеми завдяки побудові структурно-логічної матриці, забезпечує відповідність проектів досягненню стратегічної мети більш високого рівня за рахунок взаємопов'язаних цілей і досягнення мети проекту; розширює джерела фінансування за рахунок спільного використання ресурсів держави, бізнесу та міжнародних організацій, дозволяє ефективно управляти ресурсами, строками, бюджетом завдяки розробленій системі моніторингу і оцінки, що в сукупності дозволить суб'єктам регіонального управління розробляти та реалізовувати ефективні кластерні програми з метою підвищення конкурентоспроможності кластерів і регіонів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Портер М. Конкуренція: пер.с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – 496с.
2. Ильчук В. П. Кластерна стратегія розвитку економіки регіону : монографія / В. П. Ильчук, І. О. Хоменко, І. В. Лисенко. – Чернівці: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. –367 с.

3. Фінагіна О.В. Кластери в системі стратегії і тактики розвитку регіону: монографія / Л.В.Батченко, А.В.Гуренко, Г.С.Кононенко, Р.В.Манн, О.В.Фінагіна, С.І.Цихмістро, Е.О. Васильконова – Донецьк: «ВІК», 2013. – 287с.
4. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. – 1998. – November –December. – P. 77-90.
5. Інвестиційний паспорт Черкаської області 2014р. – Ч. – 26С.
6. Стратегії розвитку Черкаської області до 2020 року – Ч., - 56 с
7. Теория управления проектами. // Аналитический обзор. – 2008. –<http://www.prijman.ru>.
8. Управление проектным циклом: руководство / Европейская комиссия. Подразделение по сотрудничеству «ЕвропЭйд». – 2007. – [http:// www.bsrinterreg.net](http://www.bsrinterreg.net)
9. Cluster Analysis & Cluster-based policy in OECD-countries various approaches, early results & policy implications / Ed. by Theo J. A. Roelandt, Pim den Hertog. // Report by the Focus Group on: Industrial clusters – 1999. –<http://www.oecd.org/daf/corporate>.
10. Gulati M. Improving efficiency of service provision - relevance of cluster approach / UNIDO – NEW DELHI, 2003, 3 December. - 2003. –<http://www.oecd.org/daf/corporate>.
11. Identification of experiences for the Exchange Fair of the World Congress on Territorial Development Clustering in the Textile Industry / Republic of Mauritius National Productivity and Competitiveness Council (NPCC). – 2003. –<http://www.oecd.org/daf/corporate>.